

Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool

Dialog privaatse ja avaliku elu vahel

Inimese ja keskkonna suhete peegeldus pärimuses

Elektrooniline konverents
Täienduskoolituskursus

**18.02. – 18.05. 2002
Tartu 2002**

Tiiu Jaago, Mare Kõiva (koost.)
Lehti Pilt, Liisa Vesik (e-konverents)
Kairika Kärсна, Kristi Salve (tõlketoimetajad)
Andres Kuperjanov (küljendus)

Trükise valmimine on seotud Eesti Teadusfondi grantidega nr 3576 ja 5117.
E-konverents ja täienduskoolitus on seotud sihtfinantseeritavate teadusteemadega “Argikultuuri protsessid ajaloolises ja kaasaegses perspektiivis” TFLAJ0531 ning “Eesti ja sugulasrahvaste folkloor: zanrid, struktuur, tüpoloogia, historiograafia” 0050332s98.

ISBN 9985-867-12-2

© Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool
autorid

Sisukord

Tööjuhend	5
1. teema. Inimene ja koduloom 13.03.2002.	7
Marika Mikkor (Tartu). Minu merisigade elust	9
Henni Ilomäki (Helsingi). Loomad rahva meeles ja rahvaluule keeles	13
2. teema. Inimene ja emotsioonid 20.03.2002.	19
Emmanuel Habimana & Line Massé (Kanada). Kadeduse avaldumise vormid ja isiksusehäired	21
Ene Vainik (Tallinn). "Kuumaverelised" eestlased. Eestlaste rahvalikust emotsioonikategooriast	29
3. teema. Ränne ja lootused 27.03.2002.	43
Aivar Jürgenson (Tallinn). Siber – metsik ja kodune. Siberi-eestlaste loodustunnetusest	45
Brigitte Bönisch-Brednich (Göttingen-Wellington). Migratsioon ja jutustus	57
4. teema. Sillad inimeste ja maailmade vahel 10.04.2002.	64
Maili Vabrit (Tartu). Sünnipäev – endale ja teistele, korduv ja kordumatu	66
Argo Moor (Tartu). Surmateadlikkus: kas juhitud protsess või tarumeeriv kogemus?	74
5. teema. Inimene ja kodu 17.04.2002.	86
Tiiu Jaago (Tartu). Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil	88
Liina Rootalu (Peterburi). Peterburi eestlaste mõtteid kodust	99

Käesolevas artiklis püüan analüüsida peamisi migratsioonist jutustamise tehnikaid. Lõppjäreldused selle teema kohta põhinevad aasta kestnud välitöödel ja intervjuudel. Uurimus viidi läbi Uus-Meremaal ja see keskendub saksa emigrantidele aastatel 1936–1996. Minu analüüsi peamiseks allikateks on 102 inimesega tehtud intervjuud, mille elulooline põhitaust andis võimaluse uurida mitte ainult rändeajaloo etnoloogilist külge ja inimeste kogemusi, vaid ka emigrantide jutustusi ja jutustamistehnikaid. Kogumik hõlmab 60-aastast ajavahemikku, kuhu jäävad väga erinevad rändeperioodid (Bönisch-Brednich 2001) ja migrandirühmi, kontrastseid sotsiaalseid kategooriaid ning haridusest, keskkonnast, vanusest ja soost johtuvaid erisusi. Mõistagi on ilmne, et kuigi kõik migrandid lahkusid Saksamaalt ja suundusid Uus-Meremaale, on nende aastate jooksul nii Saksamaa kui ka Uus-Meremaa tundmatuseni muutunud.

Selle artikli peamiseks eesmärgiks oli uurida rände tüüpjoonte muutuste põhjusti (tööotsing, varjupaik, globaalse elustiili harrastamine) lääne ühiskonnas. Teiseks eesmärgiks oli uurida migratsiooni igapäevaelust lähtudes, võttes aluseks sellised isiklikud kogemused nagu töö, majapidamine, toit, tähtpäevad ja ühiskondlik tegevus. Oluline oli nn mõtteliste narratiivide (*mental narratives*), nagu võtmelood, näited, võrdlused jne, analüüsimine.

Selle projekti kesksed küsimused võiks sõnastada järgmiselt: Mis laadi strateegiaid kasutavad inimesed emigreerumisest tulenevate suurte muutustega harjumiseks? Mida integratsioon tegelikult tähendab ja kuidas see toimib erinevates inimrühmades? Milliseid kollektiivseid ja individuaalseid jutustusi loob ränne? Milline on retrospektiivne tehnika autobiograafiate suulisel edastamisel?

Kuna sisseränne on üks kesksemaid ja endastmõistetavaid peatükke Uus-Meremaa ajaloos, on see ka suurel määral mõjutanud inimeste identiteedi kujunemist. Et suuta end samastada nii Uus-Meremaa kui ka kusagil ookeani taga asuvate juurtega, on vaja hästi tunda enda või oma esivanemate päritolu. Seetõttu põhinevad minu järeldused mitte ainult Saksamaa kogemustel, vaid ka üldiste migratsiooniprotsesside vaatlustel. Mõningal määral muidugi viitan sakslastega seotud erijoontele, kuid peamiselt keskendun siiski ülevaatele sellest, kuidas rakendub migratsiooninarratiivide loomise protsess eluloolises jutustuses.

Üks peamisi etteheiteid migratsiooni- ja globaliseerimisprotsesse käsitlevatele juhtivatele teoreetikutele (nt James Clifford, Arjun Appadurai ja Hami Bhabha) on kahtluse avaldamine, et tõenäoliselt ei põhine ükski neist arutlustest tegelikel uurimustel. Enamik nn globaalmaailma mõtlemise ja toimimise analüüsides põhineb tõesti oletustel (Welz 1998), peegeldades seetõttu vaid osaliselt akadeemilistes kirjutistes avaldatud arvamusi. Minu üheks eesmärgiks oli pakkuda reaalsele analüüsile toetuvaid materjale migratsioonipildi muutustest 20. sajandil. Valisin teadlikult analüüsiobjektiks sellised inimesed, kes ei siirdu kolmanda maailma riikidest kõrgtehnoloogilisse ühiskonda. Tahtsin oma töös olla vaba teooriast domineerivast poliitilisest korrektsusest ja analüüsi piiravatest sotsiaalsetest probleemidest. Lühidalt öeldes: tahtsin uurida inimesi, kes lähevad ühest heaoluühiskonnast teise, ja vaadelda meile mõistetava lääne maailma globaliseerumist, sest see on võrreldav meie enda kogemustega.

Nii avanes ülevaade tänapäeva mobiilsete kultuuride kontseptualiseerimise ning rändega seotud tõekspidamiste ja migrantide enesemääratluse kinnistumise samm-sammulisest protsessist. Intervjuudes kogutud teave võimaldas analüüsida emigreerumisotsuseid mõjutanud poliitiliste, majanduslike, ökoloogiliste ja sotsiaalsete tegurite tausta. See ei ole seotud üksnes Uus-Meremaa rangete immigratsioonieeskirjadega, vaid sõltub ka tõekspidamiste muutumisest ja migrandi sotsiaalsest staatusest. Näiteks tekitas roheline liikumine uut tüüpi rände. Üha kasvab ka kodumaalt lahkunud ja

mööda maailma reisivate vallaliste naiste hulk. Seda võib võtta kui naisliikumise tagajärge, millele on kaasa aidanud naiste biograafiate vabameelsemaks muutumine (*liberation of female biographies*). Nõnda on inimeste enda struktureeritud biograafiad tugevalt seotud neid ümbritseva sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga. Selle näiteks võib tuua arvestatava pangaarvega keskealiste inimeste immigratsioon Provence'i, Mallorcale ja Uus-Meremaale, mis näitab heal järjel inimeste rännet ja koos sellega ka täielikule tööhõivele rajatud ühiskonna lõppu ning varakult pensionile jäänute luksus-emigratsiooni võimalusi.

Et minu uurimus käsitleb nii rände eri perioodide kui ka individuaalseid migratsioonikogemusi, siis töötasin välja kaks teineteisega põimuvat argumentatsiooniliini, kombineerides neid migratsiooni etnoloogilise uurimisega. Seda võiks pealkirjastada järgmiselt: mis tegelikult juhtus ja kuidas inimesed sellest räägivad?

IMMIGRATSIOON UUS-MEREMAAL AASTATEL 1936–1996

Klassikalisteks emigratsiooni põhjusteks on läbi aegade olnud põgenemine, eksiil või tööotsingud. 20. sajandi algusest 1990. aastateni on väljaränne Lääne-Euroopa riikidest hakanud üha enam sõltuma pigem elustiilist kui eelloetletud põhjustest. Ränne andis võimaluse konstrueerida endale ise edukas ja rahulolu pakkuv elulugu. See ei toetu enam ellujäämise ega sobiva elatisallika leidmise vajadusele. Ehk võib isegi öelda, et emigreerumise klassikalises mõttes on kadumas, sest see pole enam eluküsimus, vaid on muutunud elulõiguks. Sellest on saanud tükike moodsa elu kokkuklapitatud biograafiate (*patchwork biographies*) struktuuris (Hitzler & Hoher 1994). Sõna ränne on migrantide keeles asendunud selliste väljenditega nagu *kolimine* ja *elukoha vahetamine*. Need nn kolimised on üha enam seotud ees ootava puhkusega, mille ajal on võimalik tulevast elukohta hoolikalt valida. Näiteks käivad inimesed enne otsuse tegemist Iirimaal, Kanadas, Austraalias või Uus-Meremaal puhkamas. Üks abielupaar, kes oli armunud Šotimaasse, otsustas lõpuks elukohaks valida samasuguse, ent märksa meeldivama ilmastikuga Uus-Meremaal Lõunasaarest veelgi lõuna pool asuva Stewarti saare, mis on üsna šotipärase kliimaga.

Tänapäeva lääne-eurooplase seisukohalt on migratsioon seotud elustiili valikuga, mis viitab Pierre Bourdieu' *habituse* mõistele. Kolimise mõiste moodsasse elustiili integreerimisega püütakse näidata uut laadi biograafilist avatust ja võimalust kasutada oma kultuurilist, sotsiaalset, majanduslikku või ökoloogilist kapitali (ajal, mil Bourdieu arendas oma *habituse* ja kultuurilise kapitali mõistet, oli veel liiga vara rääkida ökoloogilisest kui eristatavast elustiilist, nagu see on võimalik tänapäeval). Uus-Meremaa on muutunud eurooplaste valitud paradiisiks, seda enam, et seal on kehtestatud ranged sisserändepiirangud. Alalise elukoha saamine eeldab kas head haridust või jõukust ja on seetõttu seotud privileegidega. Alaline elukoht on kõrgema ühiskonnakihi eelisõigus ja nõnda ka uut tüüpi elustiilibiograafia väärtuslikem osa. Migratsioon kui elulooline valik (Ralf Dahrendorfi sõnakasutuses) on 1990. aastail üks komponent selliste konstrueeritud CVde loomisel. Kui sotsioloogid, näiteks Ulrich Beck, räägivad tänapäevaste elulugude uurimisest, mainivad nad alati, et need elulood põhinevad vajadusel otsustada ise oma elu üle, luua isiklik vaimne kaart ning olla ise oma iga-aastase CV-programmi juht (Beck & Beck-Gernsheim 1993).

Meie moodne, tugevalt positiivsust rõhutav ühiskond sunnib mobiilsusele, tehes liikuvusest biograafiliste ja eluprotsessidega seotud plaanide ja nägemuste olulise osa. Mobiilsus, soov olla mobiilne ja sund olla mobiilne, nagu ka turistitüübid (*touristry patterns*) ja reaalsed migratsioonitoimingud on seetõttu vajalikud osad moodsa identiteedi ja elulugude uurimisel. Identiteediuuringuid tehakse peamiselt intervjuude abil. Akadeemiline uurimustöö on näidanud, et selliste identiteedi ja jutustamisprotsessi abil konstrueeritud elulugude analüüs on igapäevane ülesanne, mis on just nimelt kesken-
dunud intervjuusituatsioonile. Seetõttu on ülevaate saamiseks nüüdisaegse identiteedi

staatusest vaja tundma õppida inimeste jutustustes ette tulevaid narratiive. Emigrantide jutustused aitavad mõista rände tähendust ja seda, kuidas inimesed selles olukorras kohanevad ja millele oma lood üles ehitavad.

Oma migreerumislugu esitatakse intervjuudes hästi struktureeritud narratiivide ahelana, mida katkestavad kaalutlemishetked, ootamatute küsimuste puhul mõttesse jäämine ja virtuooslikult esitatud võtmelood, mida inimene on kogu migratsioonis elatud aja arendanud. Migratsioon kui eluloo pöördepunkt on muutunud isiklikuks narratiiviks. Seetõttu tuleb sellele osi pidevalt korrata, võibolla isegi uuesti välja mõelda, et paigutada too pöördepunkt elunarratiivis õigesti proportsioonidesse.

KUIDAS MIGRATSIOONIST JUTUSTATAKSE

Migratsioon on osa autobiograafilisest narratiivist. Seda ei esitata kunagi tervikuna, vaid lühikeste entiteetidena, mis seonduvad vestluse käigus tekkivate ergutusmomentidega. Siinkirjutaja kasutuses oleva materjali põhjal joonistusi migratsiooniloo enesekonstruktsioonis suhteliselt selgelt välja põlvkondlikud erinevused. Võib öelda, et narratiivis esinev migratsiooniprotsess on kas lõppenud või kestab veel ja see tingib jutustavate lugude erinevuse. Kuidas on see kõik seotud elulookirjeldusega, mille üks osa on migratsioon? Aastatel 1936–1952 Saksamaalt emigreerunud veetsid enamiku oma täiskasvanueast Uus-Meremaal. Saksamaaga on seotud nende elu esimene veerand, lapsepõlv ja varane täiskasvanuiga, millega sageli on kaasnenud mingi hingeline trauma. Enamik emigrante pole pärast Saksamaalt lahkumist seal enam kordagi käinud. Jutustused Saksamaast ja lähtemigratsioonist on seetõttu lõpetatud ja neid jutustatakse kui terviklikke pildikesi. Arutlused lahkumise, saabumise ja integratsiooni teemal lõppevad tihti lausega: “Uus-Meremaa oli mulle sobiv elukoht.” Niisugune positiivne perspektiiv tuleneb sellest, et seal on elatud juba rohkem kui viis aastakümnet. Jutustajate lapsed ja lapselapsed on uusmeremaalased ja ega Saksamaagi ole enam see, mis ta kunagi oli. Emigreeruti nii ammu, et sellest on saanud staatiline eluloolõik.

Enam-vähem samasugune on ka 1950.–1960. aastate emigrantide elumudel. Nendelegi on kodumaalt lahkumine edukalt lõpetatud eluetapp. Uus-Meremaale jäämise otsus on langetatud hulk aega tagasi. Nemadki on seal elanud juba pool elu, nende karjäär ja perekond on seotud Uus-Meremaaga. Nende sünnimaad ja praegust elukeskkonda eraldab üsna pikk vahemaa. Siiski kuulub nende tulevikuplaanidesse ka Saksamaa külastamine. Kahe riigi võrdlemine on nende jutustustes ikka veel avatud protsess, mis võimaldab narratiivi laiendada.

Viimase kümne aasta jooksul emigreerunutele on sünnimaalt lahkumine üsna hiljutine ja seetõttu on ka nende lood veel avatud. Saksamaaga seob neid tohutu kogemustepagas, samas kui Uus-Meremaa on ikka veel võõras territoorium, mille tundmaõppimine seisab alles ees. Nii ongi Uus-Meremaast jutustamine seotud migratsiooniprotsessist jutustamisega. Keskseteks teemadeks on mõtisklused ümberasumisotsuse, kodunt lahkumise ja Uus-Meremaale jõudmise üle. Väga olulised teemad on bürokraatia, organisatsioonide ja rahaliste tõkete ületamine, sugulastest ja sõpradest lahkumine ning uue maja soetamine Uus-Meremaal. Migratsioon on avatud projekt, mis tuleb kohandada igapäevaeluga ja võõrasse riiki sisseelamisega.

Suhtumine rändesse väljendub ka erinevate migrandirühmade sõnakasutus. Paljud hilismigrandid ei kasutagi sõna emigratsioon. Nad ütlevad, et me kolisime Aucklandi, Saarte lahele, Takakale jne. Kolimine kui rände sünonüüm viitab edasi-liikumisevõimalusele, avatud tulevikule, seda eriti noorte emigrantide seas.

MÄLETAMINE JA RÄNDENARRATIIVI LOOMINE

Lisaks migratsiooni erinevate perioodide ja kogemuste uurimisele huvitasid mind ka lood teisele maale asumise ja seal elamise üldistest kogemustest. Teatud erilisi kogemusi mäletatakse kui Uus-Meremaale kolimise kriitilisi momente. Need on

võtmenarratiivid, mida kõige sagedamini esitatakse. Nad on hästi struktureeritud ja lihtsustatud, nõnda et neid võib igas olukorras jutustada. Need on lõpetatud lood.¹

Migratsioonist jutustavate narratiivide puhul võib eristada kolme tüüpi: a) lood lahkumisest ja kohalejõudmisest, b) lood esimesest aastast Uus-Meremaal, milles räägitakse kultuurilistest arusaamatustest, keeleprobleemidest, koduigatsusest, võõristustundest, ja c) kogu migrandi isikliku elu hõlmavad narratiivid, milles võrreldakse riike ja kultuure. Usun, et enamik oskab jutustada nendesse kategooriatesse mahtuvaid lugusid, kuid ma toon siiski ka omalt poolt mõningad näited. Narratiivid, mis kõnelevad esimestest Uus-Meremaa muljetest, on väga ilmekad, kuid enamasti üsna lühikesed. Meelde jäänu esitatakse sisemonoloogina, milles püütakse uute kogemuste väljendamiseks sõnu leida. Juudi pagulane Ester Einhorn jutustas oma saabumisest Wellingtoni järgmiselt:

Maabusime Wellingtoni sadamas 10. juulil 1939. Oli imeilus päikseline hommik, Orongorongo mäestik oli lumega kaetud. See oli nii ilus, et tundus, nagu oleksin ma Šveitsis. Ma polnud küll kunagi Šveitsis käinud, kuid see oli just nii, nagu ma seda maad ette kujutasin. Kuid keskpäeval algas vihmasedu ja mulle tundub, et see kestis jõuludeni.

Peale uue maastiku olid esimesed muljed seotud ka toiduga. Puudust tunti tillukestest igal ajal avatud kohvikutest. Kuid vahel olid toiduga seotud uued kogemused meeldivadki. Näiteks võib tuua Peter Munzi jutustuse esimesest hommikusöögist Christchurchis 1940. aastal:

Esimesel hommikul einetasime Christchurchis oma sõprade juures verandal. Esimest korda elus sõin ma "Weet Bixi".² Ja ma ütlesin endale, et maa, mis pakub mulle midagi nii head, peab ka muidu mulle hea olema. See toit meeldis mulle nii väga. Nõnda algaski see kõik "Weet Bixist".

Esimesest aastast rääkivate lugude arhetüüpid kannavad tinglikke nimetusi "Tooge taldrik" või "Daamidelt taldrik".³ Need on midagi rohkemat kui lihtsalt lood, sest sisaldavad endas varjatud vastuvõtutalitust. Ennekõike pidid selle läbi elama naised. Nad ei osanud aimatagi, et midagi sellist juhtub, kuigi see kuulub tavaliselt võõrale maale ümberasumise juurde. Naiste jutustustes kujutatakse juhtunut mitmekordse šokina: nad ei mõista keelt ja peavad toidu asemel sageli leppima tühja taldrikuga – ja seetõttu ebaõnnestub üks nende elu seisukohalt kriitiline asi, nimelt toiduvalmistamine. See piinlik hetk leiab tavaliselt aset uue kultuuri esindajate nähes ja muutub seeläbi veelgi suuremaks ebaõnnestumiseks.

Ühe "Tooge taldrik"-looga sarnaneva näite jutustas mulle Edith oma Uus-Meremaa elu algusest 1960. aastatel:

Kui ma siia jõudsin, olin alguses üsna üksik. Lapsed olid koolis, Andrew tööl. Ja siis kohtasin ma kaubamajas üht naist, kes elas meie lähedal. Ajasime natuke juttu ning ta ütles: "Hästi, kohtume hiljem." Ma kiirustasin koju, seadsin külalise vastuvõtuks kõik korda ja jäin teda ootama. Lõpuks õhtul ütlesin endale: "Väga ebaviisakas temast niiviisi mõista anda, et tuleb mulle külla. Ja siis ta isegi ei helista mulle, et ei saa tulla."

Nende lugude alussüsteem põhineb erinevate riikide võrdlemisel. Võrdlemine on üks levinumaid teadusliku ja inimliku mõtlemise meetodeid. Kuid igapäevases mõtlemises ja vestlustes on sellele väga vähe tähelepanu pööratud. Üks intervjuueeritavaid ütleb selle kohta järgmist:

Kui tähendusrikas eluperiood on leidnud aset võõras kultuurikeskkonnas, siis oled sa sunnitud selle üle juurdlema oma elupäevade lõpuni.

Isiklikult leian, et seda tüüpi narratiivide võrdlemine on oluline.

Võrreldavaid asjaolusid komponeerides loovad inimesed endale oletatava objektiivse reaalsuse, mis võimaldab neil kombineerida argumente ja narratiive ning selle

kaudu omaenda maailmast aru saada. Niisugune võrdlus on enamiku lugude põhi-element, kuigi see pole alati mõistetav nende lugude kuulajaile ega autoreile endalegi. Sageli räägivad immigrandid Uus-Meremaa kultuurist, kuid unustavad sealjuures oma kultuuritausta. Midagi võõrast, s.t teist kirjeldades peetakse objektiivsust iseenesest-mõistetavaks. Tuntud Uus-Meremaa kirjanik Janet Frame mõistis seda väga selgelt, kui ta tegi oma esimese ülemerereisi ja kirjutas Curacaost:

Ma olin teise maaga võrdlemisest teadlik [- - -]. Ja siis ma reisisin üle mere, et oma kogemusi avardada. Elasin läbi igale saabujale peale sunnitud muutused ja õppisin tundma mitte ainult seda maad, kuhu ma saabusin, vaid ka seda maad, kust ma lahkusin (King 2000).

Sisserändajate lood teisest kultuurist ja kummalistest uusmeremaalastest pole ühekihilised ega avameelsed. Nende joonistatud pildid näivad kõrvalseisjale sageli seosetute kujutlustena, mis on mõistetavad üksnes migrantile endale. Selliste vasturääkivuste kohta võib tuua näiteks arvamuse, et Uus-Meremaa ühiskond ei liigita end klassidesse. Ühes intervjuus rõhutas keegi, et Uus-Meremaa ühiskonnas valitseb võrdõiguslikkus, näiteks võivad su sõpradeks olla nii torulukksepad kui ka arstid, nii koduperenaised kui ka ooperilauljad. Sellega tahtis ta mõista anda, et Saksamaal on kontrastina tugevalt kihistunud ühiskond.

Ent samas intervjuus hakkaks ta rääkima Lõunasaarel asuvast konservatiivsest Christchurchi linnast, esimese põlve immigrantide laitmatust eeskujulikkusest, erakoolidest ja vilistlaste vennaskondadest. Kõik pidi ju passima kokku jutuga klassideta ühiskonnast, kuigi Uus-Meremaa võib sellistes lugudes esindada ükskõik kumba poolust, s.t olla nii klassi- kui ka klassideta ühiskond, ent Saksamaa jääb ikka ühesuguseks. Tihti on sellise riikide võrdlemise põhjuseks kogemused, mis jutustaja on omandanud puhkuse ajal Saksamaal käies.

Võibolla ei olekski vaja mainida, et intervjueeritud migrantide seisukohalt (kõik rääkijad on jäänud Uus-Meremaale) võis niisugusel võrdlusmängul olla ainult ühesugune lõpptulemus: Uus-Meremaa oli nende silmis võitja ja Saksamaa peaaegu alati kaotaja. Selle mängu juurde kuuluvad lood on vahel õpetlikud, vahel täis kibedust ja irooniat ning mõnikord on need ka tõeliselt naljakad. Riikide võrdlemise lugusid võib esitada kui humoorikaid anekdoote, elavate piltidega naljakaid narratiive. Üks selline jututüüp kirjeldab näiteks nädalalõppu merel purjetades.

Jan Lehmann:

Te vaid võrrelge purjetamist Saksamaal ja Uus-Meremaal. Saksamaal saab purjetada Elbe jõel (mis suubub pärast Hamburgi Põhjamerre). Nõndaks, te tahate veeta oma nädalalõpu vee peal. See osutub tüütuks esmalt juba seepärast, et terve jõgi on tamme täis. Kui pole tuult, pead käivitama mootori ja see tähendab, et tüürpoordi tuleb asetada must kolmnurk. Ja kui sa tahad kusagile ankrusse jääda, pead ankrupoi üles panema. Ja kui sa vahepeal sõitu aeglustad, pead hoidma tüürpoordi. Muidu võib veepolitsei sulle trahvi teha. Ja lampidele on sul vaja kaheaastast garantiid. See kõik on lihtsalt kohutav. Aga siin purjetavad inimesed ilma igasuguste garantiideta. Minu purjekal pole lampe ega ankrupoid. Ma võin nii palju kala püüda, kui ma ise tahan. See, mis ma siin teha saan, on lihtsalt fantastiline. Ning see kõik oleks mulle Saksamaal keelatud. Ma ei saaks seal ilma plaapipiletit ostmata randagi minna. Juba ainuüksi sellele mõtlemine teeb mind vihaseks.

Riikide võrdlemine võib tähendada ka seda, et inimesed teevad isiklikke järeldusi oma elu kohta kummaski riigis. Nad võrdlevad oma Saksamaa elulugu ja isiksust selle inimesega, kelleks nad on muutunud Uus-Meremaal. Üsna tihti leiavad nad, et emigratsioon, üksindus, isolatsioon ja võõras kultuur on nende isiksust muutnud. Nad on seemiselt vabamad, enesekindlamad ja tuleviku suhtes lootusrikkamad. Nad tunnevad end vähem sakslasena, rahulikumana, vähem asjade- ja tarbimisühiskonnast piiratuna. Kuid Uus-Meremaagi on hakanud liikuma asjastumise suunas ja seetõttu on selliselt võrreldud elulood eriti tähtsad praeguste, viimase 15 aasta immigrantide uurimise

seisukohalt. Nende otsus lahkuda Saksamaalt ei tulenenud tööpuudusest ega poliitilisest survest, vaid soovist muuta oma elustiili. Nad kontrollivad selle otsuse õigsust oma ratsionaalset narratiivi luues. Ja nad tunnevad, et on käitunud õigesti, isegi kui Uus-Meremaa ühiskond on hakanud tasapisi asjastuma. Nende otsus tuleneb soovist luua oma isiksusele vastav narratiiv, mis rõhutaks suunda, mida nad oma eluloo muutmisel otsivad. Suunda, mis võib olla täielikus vastuolus neid tegelikult ümbritseva ühiskonnaga.

Siiani tegelesin ma nn lõpetatud lugudega, mida esitatakse intervjuudes lihtsalt ning täiuslikult, sest need on eelnevalt läbi mõeldud ja neid vähemalt kord juba jutustatud. Kuid mitte kõik jutustused ei ole veel valmis. Lõpetatud lugudega kaasnevad ka vaikushetked, poolikud laused, esimest korda räägitavad lood, mis võivad muutuda intervjuus esitatud ootamatu küsimuse tõttu. On teemasid, millest inimesed ei taha rääkida. Kui mõni küsimus neid ebameeldivaid punkte puudutab, siis väldivad nad selget vastust. Üheks niisuguseks teemaks on muidugi ebaõnnestunud immigratsioon. Konfliktid tekivad siis, kui emigratsiooni tõttu on purunenud abielu või katkenud paljulubav karjäär. Selliseid teemasid puudutatakse väga ettevaatlikult või välditakse neid üldse. Emigratsioon peab olema õnnestunud, muidu ei ole elu enam enda ega ka teiste silmis midagi väärt. Heaks näiteks sellise ettevaatlikkuse kohta on järgnev lugu. Üks intervjuueeritud, kes on jätnud maha pere ja töö ning elab nüüd üsna boheemlaslikult väikeses majas Golden Bay's,⁴ jutustas oma igapäevasest elust:

Igal hommikul alustan ma sellega, et vaatan Tasmani merd ning sisendan endale, kui rõõmus ja privilegieeritud ma olen, et võin siin elada. Nii on vaja endale öelda iga päev, muidu oleks siin viibimine võimatu. Mida muud ma teha saaksingi?

See lugu on midagi rohkemat kui erand, sest võibolla ainult 10% intervjuueeritavatest kõneleb sellistel teemadel. Enamik räägib edukast elust, kuigi peaks rääkima hoopis ebaõnnestumisest. Tavaliselt kasutatakse võtmenarratiivi kui isiklikku sümboolset märki⁵ selleks, et loogiliselt seletada Uus-Meremaale jäämist ja selle riigi paremaks elukohaks pidamist. Või siis on otsused üldiselt emotsionaalsed ja Uus-Meremaa on tõesti osutunud sobivaks elukohaks. Vastavalt sellele, mida ma siiani olen öelnud, on võimalik ennustada, et inimesed ei põhjenda Uus-Meremaale jäämist puhta õhu ja keskkonna, vähese bürokraatia või muu sellesarnasega. Nad kõnelevad hoopis sellest, mida nad Uus-Meremaal väärtuslikuks peavad, seda muidugi märksa isiklikumal ja sümboolsemal viisil. Hea näide sellest on järgnev Geli jutustatud lugu, mis kõneleb Saksamaa-reisilt naasmisest ja sellest, kuidas lennujaamas tajutakse, et tore on taas tagasi olla:

Oleme taas Uus-Meremaal. Meie viieaastane poeg Enno kadus kohe lennuvälja raamatupoodi. Minu mees Dirk järgnes talle. Enno oli jõudnud endale juba pulgakommi haarata ning limpsis seda parasjagu. Dirk muutus närviliseks ja ütles: "Jäta kohe järele, ma pean kõigepealt selle eest maksma." Ja hakkas paaniliselt Uus-Meremaa raha otsima. Siis astus talle ligi üks mees ja sõnas: "Ärge muretsege, ma ajasin selle asja juba korda." See mees oli David Lange, kes oli meie pojale pulgakommi ostnud. Niisugune asi võib juhtuda ainult Uus-Meremaal, et peaminister jalutab lennujaamas ja ostab lapsele pulgakommi. See on tüüpiline, seda juhtub siin päriselt. Eks ole naljakas?

Selle anekdootliku looga näitab intervjuueeritav, et tema otsus Uus-Meremaale jääda oli õige. Noor naine, tema poeg ja peaminister esindavad selles loos Uus-Meremaa väärtusi. Inimlikkus ja ühiskondlik tundlikkus on siinse kultuuri igapäevane osa. Niisugused võtmenarratiivid toovad esile immigrantide elulugude mitmekihilisuse.

Sissejuhatuse juurde tagasi tulles arvan, et see näitab selgelt: peamised immigratsioonilood on lõpetatud narratiivid, mis tagavad immigrantidele uuel kodumaal vastuvõetava elu. Kindlusetust väljendavaid lugusid räägitakse selleks, et rõhutada sisseelamisperioodi ja sellega kaasnevaid probleeme. Ebaõnnestumisest jutustavaid lugusid aga ei räägita peaaegu mitte kellelegi. Immigratsiooninarratiive luuakse selleks, et kinnitada enda eluloona oma emotsionaalset turvalisust ja positiivse tulemuseni jõudmist võõrsile asumisest põhjustatud muutuste tõttu.

KAS ON OLEMAS RAHVUSLIK (IMMIGRANDI)NARRATIIV?

Uus-Meremaa on sisserännanute maa. Seal elab immigrerunud rahvas. Ma usun, et akadeemilised uurijad leiaksid uusmeremaalaste lugudest tõelise varaaida. Seal võib leida lõpetatud lugusid, mida uusmeremaalastele meeldib rääkida endast ja oma maast selleks, et kinnitada oma identiteeti ja tekitada kindlust, et nad on leidnud keset lõunamerd oma õige koha. Kui see nii on, siis millised oleksid need narratiivid, kus jutustatakse ebaõnnestumistest, raskustest jne?

Ma kahtlustan, et Uus-Meremaa poolt vaadatuna on "Tooge taldrik"-lood vähemalt teatud olukorras selliseid, mis näitavad uustulnukale kätte tema koha ja sellegi, et need, kes seal enne olid, tunnevad reegleid. Seetõttu on "Tooge taldrik" vaatlevale ja naervale uusmeremaalasele lugu turvalisusest. See võiks olla väljakutseks uute tähendusrikkamate narratiivide otsinguil. See, mis mind uusmeremaalastele tähtsate teemade juures kõige rohkem hämmastab, on küsimus esimestena saabimistest, jutud esimestest kanuudest ja esimestest laevadest, mis kinnitavad teatud inimrühmale, et neil on õigus siin olla ja siia jääda. Mõni võibolla ütleks, et need narratiivid on igapäevaelus inimestele ja rahvustele nii tähtsad seetõttu, et annavad saareriigi asukate eksistentsile lohutava kindluse. Nende kaudu on võimalik luua viisakuse piiridesse jääv pilt uusmeremaalaste elust ja ühiskonnast. Aga need narratiivid esindavad siiski vaid üht elutahku, samas kui teised on perekonnas hoolikalt peidetud linaga kaetud kappi ja satuvad harva avalikkuse ette

Tõlkinud Kerle Arula

Kasutatud kirjandus

- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth 1993. Nicht Autonomie, sondern Bastelbiographie. – *Zeitschrift für Soziologie* 13, S. 178–187.
- Bönisch-Brednich, Brigitte 2001. "Keeping a low profile". *An ethnography of German immigration to New Zealand, 1936–1996*. Wellington.
- Hitzler, Ronald & Hoher, Anne 1994. Bastelexistenz. Über subjektive Konsequenzen der Individualisierung. – Ulrich Beck & Elisabeth Beck-Gernsheim (eds.). *Riskante Freiheiten. Individualisierung in modernen Gesellschaften*. Frankfurt am Main, S. 178–187.
- Keupp, Heiner et al. 1999. *Identitätskonstruktionen. Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*. Hamburg.
- King, Michael 2000. *Wrestling with the Angel. A Biography of Janet Frame*. Auckland.
- Ortner, Sherry B. 1973. Key Symbols. – *American Anthropologist*. Nr. 75. Pp. 1338–1346.
- Welz, Gisela 1998. Moving Targets. Feldforschung unter Mobilitätsdruck. *Zeitschrift für Volkskunde* 94, S. 177–194.

Viited

¹ Termin, mida on kasutanud Heiner Keupp, muutus installatsioonide kirjeldamisest isiklike narratiivide jutustamiseks (Keupp et al. 1999).

² Hommikueineks söödav teraviljapuder.

³ See oli väga levinud pidude ja seltskondlike ürituste korraldamise viis. Kutsele kirjutati tavaliselt "Daamidelt taldrik, meestelt pudel", mis tähendas seda, et igaüks pidi kaasa võtma natuke sööki ja jooki. Eurooplastest immigrantide naised ei teadnud selle tähendust ning viisid sageli tühja taldriku. Selline olukord tekitas mõistagi piinlikkust ja on seetõttu ka hea jututeema.

⁴ Kõrvaline maanurk Uus-Meremaa Lõunasaarel.

⁵ Termin võtmenarratiiv on seotud Sherry Ortneri võtmesümboli definitsiooniga (Ortner 1973).